

УДК 351.713

Л. М. Лисак,

аспірант, Національна академія державного управління при Президенті України, м. Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ПОДАТКОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ

L. Lysak,

postgraduate National academy for public administration under the President of Ukraine, Kiev, Ukraine

THE INSTITUTIONAL ASPECTS OF THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TAX CULTURE IN UKRAINE

У статті проаналізовано історичні причини формування та розвитку податкової культури. Досліджено поняття податкова культура, податкова культура в інституційному аспекті та розкрито зміст інституційних аспектів формування податкової культури. З'ясовано, що використання інституцій є доцільним при аналізі середовища податкової системи. Окреслено проблеми формування податкової культури. Висвітлено роль податкової культури в реалізації функцій податкової системи.

The article analyzed the historical reasons for the formation and development of the tax culture. The concept of tax culture, the tax culture up institutional aspect and disclosed contents up institutional aspects of the formation of tax culture. It was found that the use of appropriate institutions in the analysis of environmental tax system. Outlined problems of formation of tax culture. Vysvitlna role of tax culture in the implementation of the functions of the tax system.

Ключові слова: інституційні аспекти, податкова культура, культура, податок, інституційне середовище.
Key words: institutional aspects, the tax culture, the culture, the tax, institutional environment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Для сучасної економіки України проблема збирання податків і зборів набула одного з першочергових значень. Порушення в сфері податкового законодавства з року в рік набувають все більш широких масштабів. За різними експертними оцінками, зокрема оцінками Світового банку, рівень тінізації української економіки перевищує 50% [20].

За рахунок податків і зборів формується доходна частина бюджету країни і саме тому ухилення від сплати податків і зборів підриває стійкість бюджетної політики, обмежує можливість фінансування соціально-економічних програм, порушує принцип соціальної справедливості, оскільки неплатники податків і зборів переносять додатковий податковий тягар на тих, хто справно виконує свої аналогічні обов'язки. В сучасних умовах державна податкова політика ґрунтується на формуванні ефективної системи взаємодії платників податків та держави і саме тому процес формування податкової культури у громадян є досить важливим.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання, формування і розвитку податкової культури досліджено в роботах А Василенко, В. Ткачук, П. Мельника, О. Павленка, В. Сулими, Т. Воїнової, В. Бодрова, Н. Балдич, І. Башинського, З. Варналій, В. Дементьєва, Б. Мошняги, В. Ручкіної та ін. Зарубіжні науковці такі, як Б. Нерре, Д. Норт, та Йозеф Шумптер, який уперше в своїй статті " Економіка і соціологія прибуткового податку" зазначив, що податкова культура є вираженням людської духовності і творчості [18].

Проте інституційні аспекти формування та розвитку податкової культури в Україні є недостатньо дослідженими.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження інституційні аспекти формування та розвитку податкової культури в контексті модернізації податкової системи України.

Для досягнення відповідної мети поставлені наступні завдання:

- проаналізувати історичні причини формування та розвитку податкової культури;
- дослідити поняття податкова культура, податкова культура в інституційному аспекті та розкрити зміст інституційних аспектів формування податкової культури;
- окреслити проблеми формування податкової культури;
- висвітлити роль податкової культури в реалізації функцій податкової системи.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Останнім часом податкова система України постійно знаходиться в стані трансформації. Змінюються ставки податків і сам порядок оподаткування, що торкається практично всіх суб'єктів оподаткування. Ефективність функціонування механізму стягнення податків здебільшого детермінується з дієвою організацією структури податкової системи та інституційною практикою конструювання відносин між органами державної влади та платниками податків.

Реалізація стратегічних цілей податкової політики забезпечується через механізм податкового адміністрування, який передбачає не тільки існування інституційно встановлених правил стягнення податків та примусової мотивації до їх виконання, але і використання економічних важелів, інструментів та стимулів у податковому процесі, а також методів економічного аналізу та прогнозування податкових надходжень. Розвиток податкової системи України та модернізація адміністрування податків не привели до бажаного результату. При цьому неефективність діючого механізму податкового адміністрування приводить до незадоволення суспільних інтересів та сприяє зростанню паралельної економіки, що в свою чергу призводить до гальмування інноваційно-інвестиційних процесів, спаду ділової активності та, як наслідок, скороченню надходжень до бюджету. Таким чином, зростання суспільного благополуччя та забезпечення стійких темпів економічного росту прямо залежить від інституційних змін у податковій системі. Комплексне поняття, яке включає в себе зв'язки, відносини та фактори впливу на процес оподаткування являє собою податкову культуру суспільства.

Звичайно, розвиток податкової культури в Україні має свої історичні причини. Якщо на початку ХХ ст. основні принципи оподаткування були сформовані, то в часи соціалістичного періоду вони були деформовані особливою правосвідомістю радянської людини. В радянський період був проголошений курс на зменшення розміру та кількості податків, приватна власність існувала в обмеженому вигляді. Основою економічного ладу були державна та колгоспна форми власності та виробництва. Роль податків фізичних осіб нівелювалася особливим підходом держави до бюджетних джерел доходів. Основою доходів СРСР були чисті доходи галузей народного господарства, з яких стягувався податок з обороту та відрахування із прибутку [10].

Податки вратили свою роль регулятора економічних процесів. У результаті, у громадян не сформувалося патріотичне ставлення до важливості такого інституту, як податок. Соціалізм асоціювався з відсутністю приватної власності, інститутів громадянського суспільства переваги держави над всім іншим, хоча ще сам І.Кант вказував на приватну власність, громадянське суспільство і громадянську свідомість як передумови правої держави [7].

У 1990 році з прийняттям Закону СРСР "Про власність в СРСР" почався істотний поворот в системі оподаткування. В Україні у 1990 році, після проголошення суверенітету і незалежності, були здійснені перші спроби створення податкової системи, оскільки почалося зародження підприємництва, нових форм власності та відбулися зміни у формі організації виробництва. Зміни у суспільно-політичному житті країни на початку 90-х років, поява підприємств та організацій недержавної форми власності вимагало правового регулювання відповідних сфер, у тому числі й податкової системи. Тому вже у 1994 році, а згодом і у 1997 році були внесені відповідні зміни та доповнення до Закону "Про систему оподаткування". У 1994 році нова редакція Закону визначила розподіл платежів та податків на загальнодержавні та місцеві.

Але на тлі формування законодавчих актів не було приділено активної уваги формуванню податкової правосвідомості у населення. Рівень податкової грамотності низький. Суспільство ще не до кінця розуміє фундаментальні та загальноприйняті в ринковому суспільстві цінності, одна з яких є "податки — основа благополуччя держави та суспільства", Громадяни вважають сучасну систему оподаткування соціально несправедливою, де несплата податків практично не впливає на імідж та ділову репутацію [18].

Необхідно зазначити, що чіткого визначення податкової культури не має, тому що кожен розуміє її по-своєму. Однак уперше поняття "податкової культури" застосовано в роботах Йозефа Шумпетера, який використав цей термін у своїй статті "Економіка і соціологія прибуткового податку", зазначивши, що податкова культура є вираженням людської духовності і творчості [18] та розглядає податкову культуру в контексті розвитку національної податкової системи. У роботі [19] наведено дослідження принципів побудови податкової системи держави, практичне використання даних принципів є реалізацією податкової культури. Крім цього, проведено аналіз податкової культури в історично-економічному аспекті та розкрито значення податкової культури як складової національної культури, пов'язаної з важливими питаннями оподаткування, які відображаються у податкових інструментах та принципах, включають послідовну освіту та внесення змін до оподаткування, що обумовлено чинниками внутрішнього й зовнішнього середовища. Визначено такі складові податкової культури: платники податків, податкові службовці, внутрішнє і зовнішнє оточення, освіта та зростання рівня культури, зміни в оподаткуванні, податкові інструменти та принципи оподаткування.

У науковій літературі існують різні визначення податкової культури. "Податкова культура — це частина загальнонаціональної культури країни, пов'язана з діяльністю учасників відносин, регульованих законодавством про податки та збори та державою, яка відображає рівень знань та дотримання податкового законодавства, правильність обчислення, повноти і своєчасності сплати до бюджету податків, зборів та інших платежів, знання своїх прав, виконання своїх обов'язків, та як така, що включає в себе розуміння всіма громадянами. Податкова культура — це сукупність суб'єктивних та об'єктивних чинників поведінки платника податків. Форм взаємодіє платників податків з органами податкової служби. Що сприяє гармонійному, еволюційному розвитку податкової системи країни [1].

Податкова культура — своєчасна сплата податків і обов'язкових відрахувань до державних цільових фондів у терміни, що встановлюються законодавчими та нормативними документами [14].

Податкова культура визначається через категорії, що охоплюють майже всі явища процесів оподаткування, специфіку фіскальних правовідносин, виступаючи засобом людської діяльності в податковій сфері, та складається з сукупності таких елементів:

- податкових знань (інтелектуальний зріз);
- власних оцінок механізмів оподаткування та суспільних настанов, упевненості в необхідності та соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз);

— реальної поведінки суб'єктів господарювання, уміння користуватися правовим інструментарієм: законами та іншими нормативно-правовими актами у практичній діяльності (поведінковий зріз) [6].

Податкова культура — система соціально-психологічних та економіко-правових відносин між платниками податків та працівниками податкової служби з приводу сплати податкових платежів до бюджетів усіх рівнів та управління державних цільових фондів, що ґрунтуються на принципах професійності, відповідальності та культурно-етичних принципах [16].

Взаємовідносини між платником податків і податківцем на основі досконалого знання податкових законів і нормативно-правових документів, культури спілкування, культурно-моральні, етичніта професійні складові гарантування безпечної податкової діяльності своєчасного наповнення бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів [21].

Очевидно, що всі ці визначення характеризують податкову культуру в різних її аспектах, одні розглядають її в ширшому аспекті, що включає в себе не тільки безпосередньо податкову правосвідомість суспільства, але і взаємопов'язані між собою як офіційні так і неофіційні інститути держави, а інші — у вужчому: відповідальність платників податків їх податкову правосвідомість. Ми поділяємо думку визначення податкової культури в ширшому аспекті, адже в будь-яких відносинах, в тому числі і податкових, не може брати участь лише одна сторона. Сторони взаємодіють між собою і ефективність цієї взаємодії визначає результат відносин. Так і податкова культура проявляється в податковій поведінці платників податків. Однак, щоб дати визначення податкової культури потрібно спочатку розглянути її як складову самої культури. Уже в I ст. до н.е. Цицерон застосував поняття "культура" до людини, після чого культура стала розумітися як виховання та освіта людини, ідеального громадянина. При цьому ознаками культурної людини вважалися його добровільне самообмеження, підпорядкування правовим, релігійним, моральним та іншим нормам. Поняття "культура" поширювалося і на суспільство в цілому, при цьому йдеться про такий порядок речей, який протистоєть природному стану з його спонтанними діями. Так сформувалося класичне розуміння культури як виховання і освіти людини, а термін "культура" став використовуватися для позначення загального процесу інтелектуального, духовного, естетичного розвитку людини і суспільства, виділення світу, створеного людиною, зі світу природи [9].

Філософський енциклопедичний словник дає таке визначення: КУЛЬТУРА (лат. *Cultura*) — Спочатку обробка і догляд за землею (лат. *Agricultura*), з тим щоб зробити її придатною для задоволення людських потреб, щоб вона могла служити людині (звідси — "культура техніки землеробства"). У переносному значенні культура — догляд, поліпшення, облагороджування тілесно-душевно-духовних нахилів та здібностей людини; відповідно існує культура тіла, культура душі і духовна. У широкому сенсі культура є сукупність проявів життя, досягнень і творчості народу або групи народів [17].

Українське законодавство так визначає термін культура: сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту і відображає рівень розвитку цієї спільноти [15]. Поняття культури вживається для характеристики матеріального і духовного розвитку в певних історичних епохах, суспільно-економічних формаціях, у специфічній сфері діяльності або життя людей. Таким чином, культура передбачає цілеспрямований вплив людини не тільки на природу, культура — це виховання самої людини, в тому числі на ставлення до податків.

Іншою частиною визначення податкова культура є податок. Податковий Кодекс України визначає термін "податок" як обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до цього Кодексу [4; 13]. Автори Нового словника української мови пропонують визначення терміна "податок" як установлюваний державою обов'язковий збір з населення, підприємств і організацій та відповідно "податковий" як пов'язаний з розподілом і сплатою податків [11].

Жан Симондде Сімонді дає таке визначення: "податок — ціна, що сплачується громадянином за отримані ним насолоди від громадського порядку, справедливості правосуддя, забезпечення свободи особистості і права власності. За допомогою податків покриваються щорічні витрати держави, і кожен платник податків бере участь таким чином у загальних витратах, що здійснюються заради нього і заради його співгромадян" [2].

Тож, будемо вважати, що податкова культура — це процес розвитку суб'єктів податкової системи, який передбачає знання і чітке дотримання податкового законодавства та усвідомлення ними важливості для суспільства та країни своєчасної сплати та надходження податків до бюджету.

В інституціональному аспекті податкова культура розглядається як специфічний міжгалузевий фінансово-соціальний інститут, що характеризується нормативними, ціннісними, регламентаційними комплексами, що регулюють податкову діяльність. Податковій культурі властиві елементи як формальних інститутів (законодавчі та інші нормативно-правові акти, які створюються органами державної влади й супроводжуються фахівцями в податковій сфері — державними службовцями), так і неформальних інститутів (загальноприйняті традиції та звички обчислення й сплати податків, що зумовлюють моделі поведінки платників, які формуються податковою культурою) [8].

Податкову культуру в інституційному аспекті можна визначити як переконання, цінності, знання, які передбачають своєчасну сплату податків і обов'язкових відрахувань відповідно до умов чинного законодавства держави. Рівень податкової культури проявляється через податкову дисципліну. Податкова дисципліна формує та розвиває етичні й фінансові здібності платників податків стосовно виконання його податкових зобов'язань. Для розвитку національної податкової системи

держава повинна надавати всебічну інформацію стосовно надходження та витрат коштів платників податків, застосовуючи сучасні інтернет-технології. Така інформаційно-аналітична підтримка буде стимулювати певну суспільну свідомість та підвищувати рівень соціальної відповідальності суб'єктів господарювання.

У дослідженні Іншаков О.В. [5] відокремлює поняття інститутів та інституцій. Інститути визначені як типові комплекси інституцій, які виступають функціональними генотипами організацій, моделями, що еволюційно склалися, їх функціональної структури. Інституції — це соціальні форми функцій суб'єктів, об'єктів, процесів і результатів економічної діяльності, що забезпечують еволюцію системи суспільного розподілу праці на підставі статусів, норм, правил, інструкцій, регламентів, контрактів, стандартів і порядків. Слід зазначити, що використання інституцій є доцільним при аналізі середовища податкової системи. Інституційне середовище являє собою сукупність інституцій, які мають формальну та неформальну структуру, і виступають як стимули й обмеження, які суспільство накладає на поведінку індивіда. Інституційне середовище податкової системи держави включає сукупність законодавчих, економічних та культурних інституцій.

Формування та розвиток податкової культури відбуваються за допомогою формальних і неформальних інституцій. Формальні інституції створюють законодавчу платформу, неформальні інституції є платформою переконань, цінностей, знань, що дозволяють підвищувати рівень податкової обізнаності платника податків. Однією з основних проблем формування та розвитку податкової культури є достатньо низький рівень переконання у населення в необхідності сплати податків. Наявним є "слабкий зв'язок" між державою і платником податків, тому необхідно акцентувати увагу на правах платника податків та виконання державою покладених на неї функцій відповідно до діючого законодавства.

Цілеспрямоване формування у населення податкової культури повинно розвиватися у двох напрямках:

— перший — кадрове забезпечення системи адміністрування податків повинно бути реформовано в результаті модернізації системи підготовки та перепідготовки працівників податкових органів, створення різних форм самоосвіти протягом всієї професійної діяльності;

— другий — поширення в суспільстві податкової грамотності та вихованню податкової культури починаючи із дитсадка. Корисним буде і створення телевізійних передач, які на постійній основі будуть висвітлювати особливості та проблемні аспекти оподаткування тим самим будуть стимулювати зростання податкової грамотності та зацікавленості населення в її зростанні.

Формування та розвиток податкової культури — це активна взаємодія держави та громадян, яка впливає на результати проведення податкової політики в нормативно-правовій сфері, інформаційну базу та і на податкову культуру в цілому.

Податкова культура як частина правової культури має свою структуру, складається з елементів, і володіє специфічною сферою застосування. В.В. Гриценко виділяє три основних елементи податкової культури:

— податкову правосвідомість платників податків;

— рівень розвитку податкової діяльності, включає наукові розробки в теорії податкової культури, а також правотворчу діяльність;

— рівень розвитку податкового законодавства.

Та крім цього, податкова культура повинна також охоплювати правосвідомість представників державної влади, зокрема працівників податкових органів. Податкову правосвідомість слід пов'язувати не тільки зі сплатою податків та інших обов'язкових платежів, а й з високим рівнем організації податкових і фінансових органів, усвідомленням відповідальності і важливості чіткості їх роботи для держави. Крім того, в якості самостійних елементів податкової культури слід визнавати законність і правопорядок у податковій сфері, оскільки вони відображають правові вимоги та податкову реальність, взаємозв'язок соціальних основ та культури.

Прийняття Податкового Кодексу в Україні не вирішило багатьох проблем у сфері оподаткування. Основний акцент у податковому адмініструванні покладено на фіскальну функцію. Постійні зміни податкового законодавства пов'язані з прийняттям підзаконних актів створюють дискомфорт для платників податків. Все це чинить негативний вплив на зростання довіри громадян до податкової системи, розвиток податкової культури, вдосконалення системи загальних правил оподаткування. Правотворча діяльність теж не є досконалою. В результаті цього виникають складнощі і проблеми в механізмі реалізації податкових норм. Про низький рівень податкової культури свідчать ухилення платниками податків від нарахування та сплати, а також зростання податкових правопорушень та податкових злочинів. Якщо у розвинених країнах людина, що ухиляється від сплати податків викликає громадський осуд то в нашій країні ще дуже низький рівень податкової культури, щоб суспільство засуджувало тих, хто ухиляється від сплати податків.

"Для багатьох громадян усвідомлення податкових обов'язків є набагато слабшими, чим моральних. Для більшості вкрасти у держави, не значить вкрасти. І дуже багато таких, які не вагаючись намагаються уникнути виконання своїх податкових зобов'язань та ухилитися від "почесного обов'язку брати участь у державних витратах".

Багато платників податків не відчують тієї моральної вини, ухиляючись від сплати податків, яку б вони відчули, заволодівши валізою їхнього сусіда або безпосередньо потрапивши в державну казну. Вони забувають, що їхнє ухилення від сплати податків, зобов'язе збільшити стягнення податків з чесних платників податків" [3].

У цьому полягають психологічні особливості платників податків: світогляд, переконання, бажання, інтереси.

Психологічні аспекти тісно пов'язані з податковою правосвідомістю. Найчастіше податкова культура зводиться до правосвідомості, що не зовсім правильно. Такий підхід можна назвати вузьким, який розглядає податкову культуру в якості ставлення платника податку до сплати податків [10].

У той же час поняття податкової культури значно ширше. Податкова правосвідомість займає важливу

нішу в становленні податкової культури та являє одну із частин її структури. Основні проблеми податкової культури і теоретики і практики зв'язують в першу чергу із несвідомістю платника податків. Інші причини низького рівня податкової культури відходять на другий план [12].

Серед проблем формування податкової культури виділяють такі:

- недосконалість, нестабільність податкового законодавства;
- недостатнє інформування та консультування громадян;
- незадовільна якість виконання податкових процедур;
- недовіра громадян до фіскальної служби;
- проблему загальної соціальної відповідальності громадян, бізнесу та держави;
- непристизжність роботи в фіскальній службі, низьку соціальну мотивацію, велику плінність кадрів;
- процес глобалізації, як причину росту конкуренції в бізнесі та, як наслідок, постійний пошук суб'єктами господарювання способів мінімізації сплати податків.

Реалізація механізму впровадження комплексу дій щодо формування відповідного інституційного середовища розвитку національної податкової системи дозволить модернізувати економіку держави та вивести на якісно новий рівень. Інституційне середовище податкової системи держави включає сукупність законодавчих, економічних та культурних інституцій. Законодавчі інституції формують нормативно-правову базу у податковій сфері. Економічна складова інституційного середовища стимулює діяльність суб'єктів господарювання за допомогою інструментів податкової політики. Культурна складова інституційного середовища податкової системи включає такі основні елементи: податкову обізнаність населення, професійну самосвідомість та етику ведення бізнесу. Податкову культуру в інституційно-нальному аспекті можна визначити як переконання, цінності, знання, які передбачають своєчасну сплату податків і обов'язкових відрахувань відповідно до умов діючого законодавства держави. Формування та розвиток податкової культури відбуваються за допомогою формальних і неформальних інституцій. Формальні інституції створюють законодавчу платформу, неформальні інституції є платформою переконань, цінностей, знань, що дозволяють підвищувати рівень податкової обізнаності платника податків. Однією з основних проблем формування та розвитку податкової культури є достатньо низький рівень переконання у населення в необхідності сплати податків. Наявним є "слабкий зв'язок" між державою і платником податків, тому необхідно акцентувати увагу на правах платника податків та виконання державою покладених на неї функцій відповідно до діючого законодавства.

Механізм формування податкової культури в Україні в аспекті державного управління передбачає етапну заміну процесу спонтанного вироблення мотивації платників податків до сплати податків, розробки нових форм і методів організації податкових відносин на регульований і прогнозований процес у рамках державної стратегії програми формування податкової культури в Україні [8].

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши історичні причини формування та розвитку податкової культури, стверджуємо, що відсутність у державі цілеспрямованої концепції формування податкової культури у громадян призвело до того, що в країні почала стрімко розвиватися так звана "паралельна економіка". Морально-психологічний стан платників податків характеризується негативним ставленням до діючої системи оподаткування та є однією із причин скоєння злочинів у економічній сфері. Унаслідок цих факторів держава втрачає значні кошти, які не надходять до бюджету. Як дзеркальне відображення таких факторів у платників податків, у держслужбовців набирає розмахів — податкова корупція. Все це ще раз свідчить про низький рівень податкової культури.

Досліджено, що податкова культура — це процес розвитку суб'єктів податкової системи, який передбачає знання і чітке дотримання податкового законодавства та усвідомлення ними важливості для суспільства та країни своєчасної сплати та надходження податків до бюджету.

З'ясовано, що використання інституцій є доцільним при аналізі середовища податкової системи. Оскільки інституційне середовище являє собою сукупність інституцій, які мають формальну та неформальну структуру, і виступають як стимули й обмеження, які суспільство накладає на поведінку індивіда. Інституційне середовище податкової системи держави включає сукупність законодавчих, економічних та культурних інституцій.

Тож, роль податкової культури в реалізації функцій податкової системи є очевидна й доведено, що формування та розвиток податкової культури відбуваються за допомогою формальних і неформальних інституцій. Формальні інституції створюють законодавчу платформу, неформальні інституції є платформою переконань, цінностей, знань, що дозволяють підвищувати рівень податкової обізнаності платника податків.

Отже, інституційне середовище податкової системи, в даному випадку його культурна складова, потребує суттєвої модернізації як формальних інституцій, так і неформальних. Потрібно дослідити першоджерела виникнення податків та тенденції їх розвитку, що в свою чергу дозволить сформувати правильну концепцію оподаткування. Це стане об'єктивною передумовою формування у громадян податкової культури.

ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В умовах модернізації податкової системи України вважаємо актуальними та перспективними подальші дослідження основних інституційних проблем розвитку податкової системи та шляхів їх подолання.

Література:

1. Виходец А.М. Культура и этика взаимоотношений налоговых инспекторов с налогоплательщиками / А.М. Виходец, Э.А. Кизилова // ВНСУ. — 1999.
2. Годме П.М. Финансовое право. — М., 1970. — С. 397.
3. Гриценко В.В. Теория российского налогового права: современные проблемы. — Саратов, 2005. — С. 362.

4. Энциклопедія інвестора [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://investments.academic.ru/>
5. Іншаков О.В. Інституція ключ до розуміння економічних інститутів / О.В. Іншаков, Д.П. Фролов // Економічна теорія. — 2011. — № 1. — С. 52—62.
6. Илимжанова З. Налоговая культура и налоговые отношения / З. Илимжанова // Каржы Каражат — Финансы Казахстана. — 1999. — № 2. — С. 58—60.)
7. Кант И. Критика практического разума // Собр. соч.: в 4-х т. — М., 1963. — Т. 4. — С. 79.
8. Касимов Д. О. Институциональные основы формирования и развития налоговой культуры: автореф. дис. на соиск. научн. степ. канд. экон. наук: спец. 08.00.10 "Финансы, денежное обращение и кредит" / Д.О. Касимов. — Саратов, 2012. — 20 с.
9. Кирилов О.Д. Проблеми формування податкової культури в Україні / О.Д. Кирилов, Е. В. Ткаличева // Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля, 2008.
10. Леонова Е.Д., Чухнина Г.Я. Налоговая культура как важный элемент совершенствования налоговой системы России // Налоги и налогообложение. — 2008. — № 9. — С. 5.
11. Новий словник української мови: в 3-х т. — Т. 2. — К.: АКОНІТ, 2001.
12. Плотников К.Н. Налог на добавленную стоимость. Механизм преступления и его выявление: учеб. пособие. — СПб., 2003. — С. 16.
13. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. — Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
14. Податковий менеджмент: навчальний посібник / Ю.Б. Иванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова. — К.: Знання, 2008. — 525 с.
15. Про культуру [Електронний ресурс] Закон України від 14 грудня 2010 р. № 2778-VI. — Режим доступу: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
16. Суббот А. Формування податкової культури як завдання процесу модернізації ДПС України / А. Суббот, Н. Зикун, А. Жарова // Науковий вісник ДПА України. — 2003. — № 4.
17. Философский энциклопедический словарь. — М., 1997 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.russianculture.ru/Materials/1_cult.htm
18. Nerre Birger (2001g): The Concept of Tax Culture. In: National Tax Association. Proceedings Ninety-Forth Annual Conference 2001. — Baltimore, Maryland. Edited by Sally Wallace. NTA, Washington DC.
19. Sinkuniene Kristina. Taxation Principles in Tax Culture: Theoretical and Practical Aspects Organizacij? / K. Sinkuniene. — ProQuest Health Management, 2005. — Vol. 35.
20. [Електронний ресурс]. — Доступний з <http://www.newsru.ua/finance>
21. <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/ponyatie-kultury.html>
- References:
1. Vihodec, A. M. (1999), Kul'tura i jetika vzaimo-otnoshenij nalogovyh inspektorov s nalogoplatel'shnikami [Culture and ethics of tax inspectors relationship with taxpayers], VNSU.
2. Godme, P.M. (1970), Finansovoe pravo [Financial right]. M., p. 397.
3. Gricenko, V. V. (2005), Teorija rossijskogo nalogovogo prava: sovremennye problemy [The theory of the Russian tax law: modern problems] Saratov, Russia.
4. "Encyclopedia investor", available at: <http://investments.academic.ru/>
5. Inshakov, O.V. (2011), "Institution of the key to understanding economic institutions", Ekonomichna teoriia, no 1, pp. 52—62.
6. Ilimzhanova, Z. (1999), "Tax culture and tax relations", Karzhy Karazhat — Finansy Kazahstana, no. 2, pp. 58—60.
7. Kant, I. (1963), Kritika prakticheskogo razuma [Critique of Practical Reason], vol. 4, Moskva, Russia.
8. Kasimov, O.D. (2012), "Institutional bases of formation and development of the tax culture", cand. ehkon Sciences Thesis, Finance, money circulation and credit, Saratov, Russia.
9. Kyrlyov, O. D. (2008), "Problems of tax culture in Ukraine" Skhidnoukrains'kyj natsional'nyj universytet im. V. Dalia
10. Leonova, E.D. and Chuhnina, G.Ya. (2008), "Tax culture as an important element of perfect — tence of the Russian tax system", Nalogi i nalogooblozhenie, no 9. p. 5.
11. Novyj slovnyk ukrains'koi movy: v 3-vol. (2001) [A new dictionary of the Ukrainian language , in 3 vols], Vol. 2, ACONITE, Kyiv, Ukraine.
12. Plotnikov, K.N. (2003), Nalog na dobavlennuju stoimost'. Mehanizm prestuplenija i ego vyjavlenie: ucheb. posobie. SPb [Value-added tax. The mechanism of the crime and its detection: studies. allowance], St. Petersburg, Russia.
13. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "Tax Code of Ukraine", available at: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
14. Ivanov, Yu. B. Krysovatyj, A. I. Kizyma, A. Ya. and Karpova, V. V (2008), Podatkovyj menedzhment: navchal'nyj posibnyk [Tax management: training manuals], Znannia, Kyiv, Ukraine.
15. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010), The Law of Ukraine "On Culture", available at: <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2778-17>
16. Subbot, A. (2003), "The formation of tax culture as a problem modernization process DPS Ukraine", Naukovyj visnyk DPA Ukrainy, no. 4.
17. "Philosophical Dictionary entsiklopedichesky" available at: http://www.russianculture.ru/Materials/1_cult.htm
18. Nerre, Birger (2001), "The Concept of Tax Culture. In: National Tax Association". Proceedings Ninety-Forth Annual Conference — Baltimore, Maryland. Edited by Sally Wallace. NTA, Washington DC.
19. Sinkuniene, Kristina (2005), "Taxation Principles in Tax Culture: Theoretical and Practical Aspects", Pro-Quest Health Management, vol. 35.
20. Available at: <http://www.newsru.ua/finance>
21. Available at: <http://www.grandars.ru/college/sociologiya/ponyatie-kultury.html>

Стаття надійшла до редакції 10.08.2015 р.